

طرح پارک ملی کویر گرمسار به عنوان قطب نمونه گردشگری در کشور

دکتر حیدر لطفی

هیأت علمی جغرافیای انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

ماندانا قنبری

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم

چکیده

آبی و خشکی، حفظ میراث‌های طبیعی، تأمین شرایط لازم برای بهره‌برداری پایدار جوامع، آموزش، پژوهش، توریسم و تفریح از عادی‌ترین فوایدی است که پارک‌های ملی در صورت مدیریت مطلوب به جامعه عرضه می‌کنند. در صورتی که مدیریت پارک‌های ملی به شکل مطلوبی صورت بگیرد توریسم می‌تواند بالقوه در حفاظت از آن مؤثر باشد. اهمیت حیاتی تکامل بخشیدن به سیستم ارزشی جدید برای صنعت توریسم مبتنی بر مسافرت متکی بر طبیعت است که اصول حفاظت از محیط زیست در آن مورد تأکید قرار بگیرد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر براساس روش توصیفی- کتابخانه‌ای در زمینه روند توریسم در منطقه پارک ملی کویر در زمان کنونی می‌باشد و با در نظر گرفتن توان‌ها و ظرفیت‌های منطقه راهکارهایی را برای تبدیل این منطقه به مکان نمونه گردشگری در کشور ارائه می‌دهد.

بیان مسأله

بررسی جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی پارک ملی کویر در راستای معرفی این منطقه به عنوان یکی از قطب‌های مهم گردشگری کشور، که با توجه به ذخایر گیاهی و جانوری متنوع و آثار فرهنگی و تاریخی بسیار با ارزش و در نظر گرفتن شرایط اقلیمی و وجود زیست بوم‌های متنوع در آن و مجموعه‌ای از کوه‌ها، تپه ماهورها، دشت‌ها، کویرها، شوره‌زارها، دق‌ها و آبگیرها در آن، آیا می‌توانیم از پارک ملی کویر به عنوان دهکده جهانگردی استفاده کنیم و از این رهگذار درآمد ارزی قابل توجهی بدست بیاوریم، با توجه به این مسئله که اروپاییان علاقه ویژه‌ای به نواحی کویری دارند.

تعریف پارک ملی

پارک‌های ملی، منطقه نسبتاً وسیعی هستند که از یک یا چند اکوسیستم بکر و دست نخورده تشکیل شده‌اند و گونه‌های گیاهی و جانوری، مناطق ژئومورفولوژیک و زیستگاه‌های آن دارای ارزش خاص علمی آموزشی و تفریحی بوده و یا دارای چشم اندازهای طبیعی با زیبایی چشمگیر می‌باشند. (مجنوبیان، ۱، ۱۳۷۶) پارک‌های ملی شبیه به پارک‌های شهری نیستند در این محدوده‌ها به منظور حفاظت از زمین‌های مستعد، حیات وحش، جنگلها، چمن‌زارها و مراتع و چشم‌اندازهای طبیعی مقرراتی حکم فرماست. مثلاً بوته‌کنی، شکار حیوانات، سوزاندن چوب و چرای دام ممنوع است. بخشی از این پارک‌ها به منطقه گردشگاهی اختصاص می‌یابد و باحفظ مقررات، مورد بازدید گردشگران قرار می‌گیرد. (ص ۱۰۳، ۱۳۸۸، دکتر شایان و دیگران)

توسعه پارک ملی کویر از حساسیت خاصی در همه ابعاد اکولوژیک، اقتصادی و سیاسی برخوردار است. این پارک ملی از بزرگترین پارک‌های ملی ایران است. توسعه پایدار پارک ملی کویر با توجه به ماهیت کویری بودن آن از نظر اکولوژیکی و حضور اکوسیستم‌های خاص در آن، وجود جانوران کمیاب و نادر آن مستلزم دقت خاصی خواهد بود که باید حتماً بر شناخت دقیق وضعیت موجود از همه نظر، برنامه‌ریزی آزمایشی و مدیریتی مستمر از نظر محیط زیست مبتنی باشد. این تحقیق با هدف شناسایی وضعیت محیط زیست، ارزیابی توان و ظرفیت برد اراضی و اکوسیستم‌های آن اقدام نموده و با توجه به استعدادها، مزیت‌های نسبی و حساسیت‌ها و نابسامانی‌های زیست محیطی آن برنامه‌ریزی آزمایشی ارائه می‌دهد. با توجه به ضرورت اجرایی بودن خروجی این مطالعات، ابعاد اقتصادی، اجتماعی در فرایند برنامه‌ریزی با دقت لحاظ گردید. براساس ارزیابی توان پارک ملی کویر، توان توسعه کاربری‌های توریسم بیش از سایر کاربری‌هاست که مسأله حفاظت نیز باید مورد توجه قرار بگیرد. این پارک با داشتن ذخایر با ارزش گیاهی و جانوری و سایر ویژگی‌های استثنایی و متنوع از میراث‌های فرهنگی و ملی کشور محسوب می‌شود. اجرای خروجی نتایج مطالعات مستلزم تدوین طرح توسعه و نظام مدیریتی زیست محیطی می‌باشد که ماهیت رئوس مطالب آن در کنار تمهیدات و اقدامات ضروری دیگر در بخش نتیجه‌گیری و پیشنهادها ارائه گردیده است. در هر حال، استفاده از راهبردها و نتایج حاصل از این طرح در صورت مساعدت مسئولین زمینه را برای تدوین و استقرار نظام مدیریت مستمر زیست محیطی آماده نموده است. استقرار چنین نظامی اگر چه در سطح ملی هنوز میسر نشده و در آینده نزدیک، قابل دسترسی به نظر نمی‌رسد، ولی برای پارک ملی کویر با توجه کویری بودن آن و حضور ذخیره گاه زیست کره و تمایل اکوتوریسم در آن جا کاملاً قابل دسترسی به نظر می‌رسد که در حقیقت یک فرصت و مزیت نسبی برای پارک ملی کویر محسوب می‌شود.

واژه‌های کلیدی: پارک ملی کویر، قابلیت‌های عمومی، راهکارها.

مقدمه

از زمان احداث نخستین منطقه حفاظت شده جهان به عنوان پارک ملی بیش از ۱۲۰ سال می‌گذرد. امروزه مناطق تحت حفاظت و از جمله پارک‌های ملی به عنوان یکی از مفیدترین اشکال بهره‌بری پایدار و چند جانبه از سرزمین شناخته می‌شود. نگهداری فرایندهای اکولوژیک اساسی و سیستم‌های حیات بخش، حفظ حوضه‌های آب‌خیز، حفاظت از تنوع ژنتیکی، نگهداری از زیستگاه‌های حیات وحش، رویش‌گاه‌های گیاهی به ویژه گونه‌های گیاهی و جانوری بومی و کمیاب در خطر تهدید یا انقراض، حفظ تنوع زیستی محیط‌های

موقعیت جغرافیایی موقعیت نسبی

پارک ملی کویر در غرب کویر مرکزی ایران و شرق دریاچه‌ی نمک قرار دارد. پارک ملی کویرچندان از پایتخت دور نبوده و در فاصله حدود ۱۰۰ کیلومتری جنوب شرقی آن قرار گرفته است. این پارک در شهرستان گرمسار، دکل علی آباد، ۳۲ کیلومتری از راه شوسه قصر بهرام قرار گرفته است.

موقعیت ریاضی

پارک ملی کویر در طول جغرافیایی ۵۸° ۲۲' و عرض جغرافیایی ۳۴° ۳۷' ۲۲" واقع شده است. (طاهریان، ص ۱۳۳، ۱۳۷۸، سازمان میراث فرهنگی)

تاریخچه

در سال ۱۳۴۳ توسط کانون شکار ایران با مساحت ۶۰۹۴۳۸ هکتار حفاظت شده اعلام شد و سپس در سال ۱۳۴۶ چرای دام تقریباً در سراسر آن ممنوع شد. متعاقب حفاظت شدید و احیاء رستنی‌ها و پستانداران صحرایی، در سال ۱۳۵۵ منطقه با همان مساحت قبلی تبدیل به پارک ملی گردید. در اوایل سال ۱۳۵۷ شورای عالی حفاظت محیط زیست آبریزهای جنوبی کوه سفید آب را جزء پارک ملی کویر اعلام و مساحت آن به ۶۷۰۰۰۰ هکتار رسید. در سال ۶۱ پارک ملی کویر به دو منطقه تقسیم شد. بدین ترتیب که دشت‌های مکرش، مبارکیه، سیاه پرده، پره زرد و ارتفاعات دوازده امام نره خر کوه از پارک جداست و با مساحت ۲۵۰۰۰۰ هکتار بعنوان منطقه‌ی حفاظت شده‌ی کویر و بقیه شامل سیاه کوه، نخجیر، سفیدآب و کلیه‌ی ارتفاعات، تپه ماهورها و دشت‌های مجاور آنها با مساحت حدود ۴۲۰۰۰۰ هکتار به صورت پارک ملی باقی ماند. (اداره حفاظت محیط زیست گرمسار)

اقلیم

متوسط بارندگی در پارک ملی کویر ۱۰۰ میلیمتر می‌باشد که این مقدار نسبت به سال‌های مختلف از ۵۰ تا ۳۰۰ میلیمتر متغیر می‌باشد و بیشتر نزولات از آبان ماه تا اردیبهشت ماه صورت می‌گیرد. درجه حرارت در منطقه نیز از حداقل ۵- درجه تا حداکثر ۴۴ درجه سانتیگراد متغیر است. در دی و بهمن برف در منطقه ریزش می‌کند ولی به جز در ارتفاعات سیاه کوه در سایر نقاط باقی نمی‌ماند و به طور کلی پارک ملی کویر دارای بهار و پاییز گرم و زمستانی نسبتاً معتدل می‌باشد. (اداره حفاظت محیط زیست گرمسار)

زمین شناسی

پارک ملی کویر نمونه پیچیده‌ای از زیستگاه‌های بیابانی است که در فاصله‌ی بین دریاچه‌ی نمک و دشت کویر واقع شده و از رشته کوه‌های صخره‌ای شکسته شده در دشت‌های آبرفتی تشکیل شده است. در قسمت غربی منطقه دشت هموار آبرفتی تا حدود ۸۰۰ متر ارتفاع از سطح دریا می‌رسد. زمین کویری تدریجاً شکل رشته کوه‌های کم ارتفاع و مدفون شده به خود می‌گیرد. از قسمت‌های مرکزی این زمین‌ها به طور ناگهانی در سیاه کوه به ارتفاع ۲۰۰۰ متر می‌رسند. زمین‌شناسی منطقه بسیار پیچیده است. (اداره حفاظت محیط زیست گرمسار)

پستی و بلندی

به طور کلی می‌توان یک طبقه‌بندی کلی و تقریبی از نظر پستی و بلندی به منظور مشخص نمودن پراکندگی جوامع گیاهی و گونه‌های حیات وحش به صورت زیر ارائه داد:

نقاط کوهستانی و اراضی گسسته
اراضی گسسته ملایم
اراضی بیابانی و سنگلاخی
اراضی بیابانی و شنی
اراضی باتلاقی شور
مسیل‌ها

ارتفاعات و رشته کوه‌های پارک ملی کویر

سلسله جبال سیاه کوه: مهم‌ترین و معروف‌ترین رشته کوه پارک ملی کویر است و تقریباً در مرکز آن واقع شده و بلندترین قله آن ۲۰۱۵ متر از سطح دریا ارتفاع دارد.

رشته کوه نخجیر: در شرق پارک ملی کویر قرار داشته و جهت تقریبی آن جنوب غربی - شمال شرقی است. این رشته کوه نیز سنگی بوده و ارتفاع آن از سیاه کوه کمتر است.

کوه سفید آب: این کوه در جنوب پارک واقع است و جهت آن شمال غربی - جنوب شرقی می‌باشد.

ارتفاعات چخماقیه: ارتفاعات شکسته و فرسایشی و کوتاهی هستند که در جنوب شرقی پارک و در جنوب و به موازات سیاه کوه قرار دارند.

ارتفاعات عربیه: این ارتفاعات نیز مانند چخماقیه شکسته‌ای فرسایشی بوده و کوتاه‌تر از آن می‌باشد و در جنوب شرقی آن واقع شده‌اند.

کافر کوه: کوه منفردی است که در وسط کویر و جنوب شرقی پارک ملی کویر قرار دارد. (اداره کل حفاظت محیط زیست استان سمنان) (آبان ۸۷)

تنگه‌های سیاه کوه

الف) تنگه‌های سیاه کوه:

- تنگه بادامی - تنگه شاه - تنگه‌ی سبز

ب) تنگه‌های نخجیر:

- تنگه چهارچشمه - تنگه نخجیر - تنگه‌ی سوز

ریگ‌های معروف پارک ملی

در این ناحیه از دشت کویر اصطلاحاً به مناطق شنزار، ریگ گفته می‌شود.

ریگ‌ها معروف پارک ملی کویر عبارتند از:

- ریگ چاه قرقره - ریگ میش مست - ریگ علی کرمانی - ریگ جن - ریگ طلحه.

گذارهای معروف پارک ملی کویر

گذار در این ناحیه معمولاً به گردنه‌های بدون پیچ و خم و کم ارتفاع می‌گویند.

معروفترین گذارهای منطقه عبارتند از: گذار گل سرخ - گذار تاغی - گذار سبز - گذار

سنبک‌ها - گذار زه کاه - چهل گذار. (اداره کل حفاظت محیط زیست سمنان، آبان ۸۷)

دق‌های پارک ملی کویر

محلی‌ها در پارک ملی کویر اصطلاحاً به زمین‌هایی که عاری از پوشش گیاهی بوده و بواسطه سنگینی بافت خاک آب در آن فرو نمی‌رود و یا کم فرو می‌رود و بیشتر تبخیر می‌شود دق می‌گویند. معروف‌ترین دق‌های پارک ملی کویر عبارتند از: - دق کشکولی - دق سرخ - دق دم دزدان - دق علی - دق پلویی - دق حاج محب علی.

چشمه‌های پارک ملی کویر

ذکر کلیه چشمه‌ها و چاه‌های پارک ملی کویر در این نوشته امکان پذیر نیست و در این جا سعی شده چشمه‌های قابل اهمیت پارک ملی کویر ذکر گردد. لازم به توضیح است که آبدهی این چشمه‌ها و چاه‌ها زیاد نمی‌باشد. (اداره کل حفاظت محیط زیست سمنان، آبان ۸۷)

چشمه‌های سلسله‌ی جبال سیاه کوه

- چشمه شاهی سیاه کوه - چشمه بید - چشمه عین الرشید - حوض آقا محمد - چشمه آب محله - چشمه بز - چشمه قاجاریه - چشمه سرخ - چشمه پیغمبر - چشمه آب گله - چشمه شکر آب - چشمه شور آب - چشمه لکاب - چشمه گوراب - چشمه زنبوری (اداره حفاظت محیط زیست گرمسار).
- چشمه سبز سوز - شور آب کاظم خانی - چشمه تنگه شاه.

چشمه‌های رشته کوه نخجیر

- چشمه نخجیر - چشمه طلحه - چشمه ملک آباد - چهارچشمه - چشمه گزی - چشمه سرخ آب - چشمه زاغ آب - چشمه کریم.

چشمه‌های سفیدآب

- چشمه‌های سفیدآب - چشمه آب باریک - چشمه آب قندی - چشمه علی کوته - چشمه آب دراز - چشمه قوچ.

چاه‌های پارک ملی کویر

پهنه‌ی گسترده‌ی کویر از نظر پراکنش چاه بسیار فقیر است. تعدادی از این چاه‌ها قدیمی بوده و تعدادی نیز جدیداً حفر شده‌اند. معروف‌ترین چاه‌های پارک ملی کویر عبارتند از: چاه قرقره - چاه دروازه‌ها - چاه میش مست. (اداره حفاظت محیط زیست گرمسار)

پوشش گیاهی پارک ملی کویر

گیاهان پارک ملی کویر از گونه‌های خشکی پسند (گزروفیت‌ها) تشکیل شده است و گیاهان شورپسند (هالوفیت‌ها) در پهنه‌ی دشت‌های صاف در میان آنها جای ویژه‌ای دارند. گونه‌های تیره کنوپودیاسه از جمله بیشترین گونه‌های گیاهی پارک ملی کویر می‌باشد. از مهمترین گونه‌های گیاهی موجود در پارک کویر می‌توان به گرگ تیغ، نیترا، سودا، گز، گیاهان چندساله و بوته‌ای خارشتر و شور قیچ، پرند، اشنان، اسپند، سیاه گینه، گون و... اشاره نمود. (بنی اسدی ص ۶۳، ۱۳۷۴)

حیات وحش پارک ملی کویر

پارک ملی کویر از طرف شمال با مناطق استپی همجوار بوده و از طرف جنوب و جنوب غربی به مناطق باتلاقی و نمکزارها می‌رسد. دشت کویر مرکزی ایران نیز در جنوب شرقی آن واقع گردیده است. پارک ملی کویر با تأثیرپذیری از محیط اطراف خود و بدلیل داشتن دشت‌های گسترده و ارتفاعات متعدد با پوشش گیاهی متنوع نیمه کویری - کویری و استپی زیستگاه متنوعی را برای زیست وحش مختلف فراهم آورده است و از این جهت منطقه‌ای غنی است. (بنی اسدی ص ۹۲، ۱۳۷۴)

گونه‌های جانوری پارک ملی کویر

الف) پستانداران

جیبیر - قوچ و میش - کل و بز - یوزپلنگ - پلنگ - کارکال - گربه شنی - کفتار - شغال - گرگ - روباه معمولی - روباه شنی - تشی - خرگوش - جوجه تیغی. (بنی اسدی ص ۹۲، ۱۳۷۴)

ب) پرندگان

در پارک ملی کویر بواسطه‌ی وجود کوه‌ها، صحرای خشک و نیمه - استپی، رودخانه‌ها، گونه‌های متنوعی از پرندگان بومی و مهاجر ایران وجود دارد که ذکر کلیه گونه‌ها مقدور نمی‌باشد و فقط به انواع مهم آنها که در منطقه به کرات مشاهده شده اکتفا می‌کنیم:

الف) خانواده‌ی عقاب‌ها:

- عقاب طلایی - سارگپه پابلند - سنقر خاکستری - دل‌سیاه - هما

ب) خانواده‌ی قرقاول‌ها:

- کبک - تیهو

ج) خانواده‌ی چکاوک‌ها:

- چکاوک کاکلی - چکاوک کوچک

د) خانواده‌ی کلاغ:

- غراب - کلاغ معمولی - کلاغ سیاه - زاغ نوک سرخ

ج) خزندگان

خانواده‌ی جکوها: جکوی صخره‌ای، جکوی دم کلفت، جکوی صخره‌ای فلس زبر و جکوی دم پهن، خانواده‌ی وارانوس‌ها (بزوجه‌ها): بزوجه‌ی دشتی
خانواده‌ی افعی‌ها: اعضاء این خانواده اکثر دارای سمی مهلک می‌باشند، سراعضای این خانواده از اعضای بدن آنها کاملاً مشخص بوده و معمولاً سر مثلثی شکل و نسبتاً بزرگ آن‌ها به یک فرورفتگی گردن مانند از بدن آنها تمیز داده می‌شود. بیشتر افعی‌ها نسبتاً کلفت بوده و دم آنها نیز از بدن مشخص و نازکتر است. افعی‌ها معمولاً زیاد طویل نیستند. در پارک ملی کویر تاکنون سه گونه افعی به نام‌های افعی فلس اره‌ای (مارجعفری)، افعی کوفی (گرزه مار) و افعی شاخدار شناسایی شده است. (اداره حفاظت از محیط زیست شهرستان گرمسار)

راه‌های ارتباطی پارک ملی کویر

۱- سنگفرش از گرمسار، ۲- راه مرنجاب از کاشان، ۳- راه ابوزید آباد از نطنز و بادرود، ۴- راه مهاباد از نطنز و مهاباد، ۵- راه مبارکیه از پیشوا و ورامین (اداره حفاظت محیط زیست گرمسار)

راه‌های داخلی پارک ملی کویر

۱- جاده سفید آباد، ۲- جاده کاروانسرا قصر بهرام، ۳- جاده ملک آباد، ۴- راه سفید آب به ملک آباد، ۵- راه کاروانسرای شاه عباس به سفید آب (دوره کل حفاظت محیط زیست استان سمنان، آبان ۸۷)

آثار تاریخی پارک ملی کویر

در چهار گوشه کویر آثاری باقی مانده است که شیوه‌های خلاق انسان را در سازگاری و تطابق با شرایط این مناطق خشک و بیابانی به وضوح نشان می‌دهد. این نشانه‌ها همگی دلالت به این دارد که منابع طبیعی صحن طبیعت در کویرها در گذشته نیز زیاد غنی نبوده‌اند و شاید یکی از دلایل کوچ انسان از این مناطق نیز همین موضوع باشد. عمده‌ترین آثار تاریخی پارک ملی کویر عبارتند از:

۱- کاروانسرای شاه عباس (قصر بهرام)، ۲- کاروانسرای عین الرشید، ۳- حرم خانه یا حرم سرا، ۴- کاروانسرای سفیدآب، ۵- کاروانسرای لکاب، ۶- آب انبار قیلوقه، ۷- جاده سنگ فرش، ۸- آبراه سنگی سیاه کوه (اسدی ص ۵۵، ۱۳۷۸)

پاسگاه‌های پارک ملی کویر

پاسگاه سفیدآب- پاسگاه ملک آباد- پاسگاه قصر بهرام

تلمبه بادی‌های پارک ملی کویر

تلمبه بادی‌های چاه قرقره- تلمبه بادی‌های چاه میش مست- تلمبه بادی عربیه - تلمبه بادی چاه دروازه‌ها

مدیریت حفاظت منطقه

پارک ملی کویر زیر نظر اداره‌ی کل حفاظت محیط زیست استان سمنان قرار داشته و اداره و کنترل منطقه بوسیله محیط بانی‌ها و سرمحیط بانی‌های کاروانسرای شاه عباسی- سفیدآب و ملک آباد انجام می‌گیرد. سیمای این منطقه از زمانی که تحت حفاظت قرار گرفته تاکنون در سایه تلاش محیط بانان و شکاربانان سخت کوش که در شرایط معیشتی سخت کویری زندگی می‌کنند به کلی تغییر نموده و اثرات و نشانه‌های بهبود و ترمیم جوامع گیاهی و جانوری در منطقه در طول مدت حفاظت کاملاً محسوس بوده است. (دوره حفاظت از محیط زیست شهرستان گرمسار)

فصول گردشگری منطقه

فصول گردشگری در فصل بهار و پاییز می‌باشد زیرا در فصل زمستان به دلیل شرایط آب و هوایی جاده غیرقابل عبور است و امکان فرو رفتن در خاک می‌باشد و در فصل تابستان نیز به دلیل گرما و خشکی بیش از حد، امکان ورود به این پارک ملی میسر نمی‌باشد. (طاهریان ص ۱۳۳، ۱۳۷۸)

آمار گردشگران منطقه

با وجود نبود آمار دقیقی از تعداد بازدیدکنندگان از مجموعه پارک ملی، سالانه بالغ بر ۲۰ هزار نفر در قالب گروه‌های مختلف دانشجویی، دانش آموزی، سازمان‌های غیر دولتی و کارشناسان داخلی و بین‌المللی از این

منطقه بازدید می‌کنند. در صورت فراهم شدن امکانات و رفع موانع دسترسی برآورد می‌شود، آمار به پنج برابر افزایش یابد. (طاهریان ص ۱۳۳، ۱۳۷۸)

جاذبه‌های گردشگری در پارک ملی کویر

پارک ملی کویر با قابلیت‌های تحقیقاتی، آموزشی، توریسمی، پدیده‌های ژئومورفولوژی متنوع مانند گنبد‌های نمکی، چین خوردگی‌ها، غارافغان، دریاچه نمک با منظره دیدنی، چشمه‌های آب معدنی، همراه با جاذبه‌های فرهنگی و اقتصادی معیشتی با ظرفیت‌های توریستی و گردشگری می‌تواند با ارزیابی توان‌های آن و مدیریت مطلوب به اقتصاد منطقه کمک کند. وجود بناهای قدیمی که از سنگ و ملات ساروج ساخته شده است، حیات وحش انحصاری مناطق کویر، وجود دو کفه کویری در شرق و غرب مجموعه، پوشش گیاهی خاص مناطق خشک، بقایای بناهای تاریخی، به خصوص کانال سنگی انتقال آب، آسمان صاف و پرستاره و چشمه‌ها و تپه‌های ماسه‌ای زیبا برخی از جاذبه‌های متعدد پارک ملی کویر هستند. (طاهریان ص ۱۳۳، ۱۳۷۸)

قابلیت عمومی پارک کویر

۱- قابلیت علمی و تحقیقاتی ۲- قابلیت تاریخی و فرهنگی ۳- قابلیت‌های آموزشی ۴- قابلیت اکوتوریسم.

۱- **قابلیت علمی و تحقیقاتی:** برخوردار از شرایط اکولوژیکی خاص و وجود تنوعات زیستی به ویژه تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری می‌باشد. پارک ملی کویر نمونه‌ای از اکوسیستم‌های خشک و بیابانی است که با جوامع گیاهی و جانوری خاص خود به طور تحسین بر انگیزی شرایط سخت زیستی را تحمل نموده‌اند. مطالعات اکوتوریسم کویری و بیابانی اهمیت فراوانی دارد.

۲- **قابلیت تاریخی و فرهنگی:** پارک ملی کویر از کانون‌های اصلی تجمع انسانی به شمار می‌آمده و از این نظر دارای آثار و ابنیه تاریخی و فرهنگی است. آثار و ابنیه تاریخی دشت کویر مانند کاروانسرا، قلعه، دیر، جاده، آب انبار، برج، زیارتگاه و آثاری از قنات‌های دور گذشته می‌باشد.

۳- **قابلیت آموزشی:** جهت آموزش دانشجویان رشته‌های مختلف علوم طبیعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. نظیر آب و هوای مختلف، وجود جوامع گیاهی متنوع، وجود زیستگاه‌های مناسب برای وحش، عوارض ژئومورفولوژی متنوع و منحصر به فرد.

۴- **قابلیت اکوتوریستی:** وجود شرایط زیستی و آب و هوای متفاوت در عرض بسیار کم جغرافیایی که در کمتر از چند ساعت می‌توان منابع زیستی متنوع را مشاهده نمود مانند تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری، وجود شکارهای بزرگ جثه، مناظر بسیار زیبای طبیعی از جاذبه‌های اکوتوریستی پارک ملی کویر است. وجود کلکسیون‌های از بناهای تاریخی، محیط آرام، حیات وحش خاص، مناطق خشک، امکان رصد ستارگان و سفر به عمق کویر و بیابان و زیبایی‌های انحصاری مناطق کویری همراه با امکان بازدید از راه جاده‌ی سنگ فرش ابریشم به عنوان نمونه‌ای از تلاش و پایداری انسان مهمترین فرصت‌های منطقه برای جلب گردشگری هستند. در ضمن منطقه مرکزی آموزشی برای علاقه‌مندان به مباحث کویر و بیابان و اکوسیستم‌های

وابسته به آن است. اخیراً جاده گرمسار و قم در دست تکمیل است و این خود به فرصت‌های منطقه می‌افزاید. (طاهریان ص ۱۳۴، ۱۳۷۸)

جایگاه پارک ملی کویر در برنامه‌های ملی گردشگری و منطقه استان سمنان

پارک ملی کویر در جریان سفر هیئت محترم دولت در سال ۱۳۸۶ به استان سمنان به عنوان منطقه نمونه گردشگری مطرح و مورد تصویب قرار گرفت. (طاهریان، ص ۱۳۵، ۱۳۷۸)

اثرات ویژه راه‌اندازی منطقه نمونه گردشگری در سطوح ملی و منطقه‌ای

مجموعه معروف به قصر بهرام و گاهی سیاه کوه مورد توجه خاص گروه‌های مختلف است. در صورت راه‌اندازی طرح نمونه گردشگری، ضمن افزایش حفاظت از منطقه به دلیل حضور و نظارت گردشگران، گوشه‌هایی از تاریخ پرعظمت کشور در معرض دید هموطنان و جهانیان قرار می‌گیرد. نتیجه آن آشنایی بیشتر و دل بستگی ایرانیان به افتخارات خود و آشنا نمودن و جلب احترام جهانیان به مردم این سرزمین است. در ضمن یک امکان گردشگری گسترده با توانمندی بسیار، در خدمت توسعه این صنعت قرار می‌گیرد. آزمایشگاهی بزرگ از اکوسیستم‌های خاص نیز در معرض دید و شناخت دانش پژوهان قرار خواهد گرفت. (طاهریان، ص ۱۳۵، ۱۳۷۸)

اهمیت پارک ملی کویر در توسعه توریسم

پارک ملی کویر نه تنها به عنوان منبع به شمار می‌رود که مایه غرور و مباحث ملی است و سنگ بنای اصلی توریسم را نیز تشکیل می‌دهد. در جذب ارز خارجی و ایجاد فرصت‌های بی‌شمار شغلی از نظر اقتصادی اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد. این پارک با توان‌های زیست محیطی که در اختیار دارد بستر مناسبی را برای آموزش، پژوهش و تقویت نیروی انسانی در زمینه‌های زیست محیطی دارد. در پارک ملی کویر برای کاهش و به حداقل رساندن استفاده از منابع، انرژی آب و مواد، استفاده از اکوتکنیک مانند صفحات خوشبیدی، جمع آوری آب و سیستم‌های حفاظت آب مورد توجه قرار گرفته است. (مجنوبیان، ص ۱۴۸، ۱۳۸۰) این منطقه شامل اراضی است که دارای غنای زیستی برجسته، زیبایی‌های طبیعی و میراث فرهنگی مهم بوده و تنوع ژنتیکی و گونه‌ای را که برای تأمین نیازهای اساسی انسان بسیار حیاتی هستند حفظ می‌کند. به عنوان مثال در کشاورزی، دارو، درمان و پایه‌ای برای سازگاری اجتماعی و فرهنگی انسان در جهان نامطمئن به شمار می‌رود. (مجنوبیان، ص ۱۲۳، ۱۳۸۰) از نظر علمی، آموزشی، فرهنگی، تفرجگاهی دارای ارزش زیادی است و دارای چشم‌اندازهایی است که معرف تاریخ طولانی از روابط متقابل بین مردم و محیط زیست می‌باشد. پارک ملی کویر برای اقتصاد محلی و ملی دارای سودآوری زیادی است و الگویی برای حفاظت پایدار به شمار می‌رود. (مجنوبیان، ص ۳۲۷ و ۳۲۸، ۱۳۸۰)

از جاذبه‌های فرهنگی این پارک وجود قصرهای متروک و شگفت‌انگیز در پهنه‌ی خاموش کویر است. در دامنه شمالی سیاه کوه چند بنای متروک

قدیمی دیده می‌شود که بزرگترین آن کاروانسرای شاه عباسی یا قصر بهرام است که از همه آنها بزرگتر می‌باشد. این کاروانسرا به جا مانده از دوره صفوی است که بر سر راه قدیمی و تاریخی کاروانرو کویری اصفهان، کاشان، گرمسار و خراسان بوده است. از دیگر بناهای مهم، کاروانسرای عین‌الرشید و قصر حرم سرا می‌باشد. (اسدی، ص ۵۵، ۱۳۷۸)

در امتداد مسیر چهارراه اصفهان- ساری کاروانیان بعد از گذشتن از کاروانسرای قصر بهرام به باتلاق‌ها و نمکزارهای جنوب گرمسار برخورد می‌نمودند که با احداث جاده سنگ فرش به طول ۳۵ کیلومتر و عرض ۵ متر کاروانیان با سهولت و سرعت بیشتر خود را به منازل بعدی می‌رساندند. این جاده همچنان پا برجا و استوار در دل پارک ملی کویر به امید دوباره آمدن جهانگردان و ایرانگردان نشسته است. (سازمان میراث فرهنگی، ص ۳۹، ۱۳۸۸)

مشکلات و تنگناها در توسعه توریسم در پارک ملی کویر

۱- **مشکل عدم وجود آمار و اطلاعات:** یکی از ابزارهای مهم و اساسی در زمینه تحقیق، مطالعه و برنامه‌ریزی در زمینه توریسم، آمار و اطلاعات می‌باشد، که متأسفانه در بخش توریسم استان سمنان به ویژه گرمسار از آمار جهانگردان و ایرانگردانی که روزانه، ماهانه و سالانه از مراکز تاریخی و فرهنگی و نقاط طبیعی بازدید می‌کنند اطلاعات دقیقی در دست نیست و به دلیل عدم وجود آمار دقیق، بررسی‌های آماری و پیش‌بینی روند توریسم در پارک ملی کویر گرمسار، نمی‌توان سیمای دقیقی از وضعیت موجود ارائه داد.

۲- **تنگناها و محدودیت در زمینه راه و ترابری:** وضعیت راه‌ها از عوامل مؤثر در توسعه توریسم هر منطقه محسوب می‌شود که در شهرستان گرمسار، فاقد راه‌های کافی و مناسب برای دسترسی به پارک ملی کویر می‌باشیم.

۳- **مشکلات و تنگناهای مربوط به مراکز و تأسیسات اقامتی و پذیرایی:** وجود تأسیسات و امکانات اقامتی و پذیرایی از ابزارهای مهم جذب جریان‌های جهانگردی و تداوم آن است که متأسفانه تاکنون اقدامات قابل توجهی در زمینه تأسیس مراکز اقامتی و پذیرایی استاندارد در پارک ملی کویر صورت نگرفته است.

۴- **مشکلات تشکیلاتی و تبلیغاتی:** از مسائل مهم در تشکیلات فعالیت جهانگردی در کل کشور و استان و به تبع آن در شهرستان گرمسار و پارک ملی کویر، کمبود نیروی انسانی به ویژه کارشناسان مجرب است. توریسم همانند انواع فعالیت‌ها و صنایع، نیاز به استفاده از خدمات افراد کارآموده و آموزش دیده دارد که عدم آموزش راهنمایان جهانگردی، مدیران و کارکنان هتل‌ها و مسافرخانه‌ها و از مشکلات موجود می‌باشد. از دیگر مشکلات در ارتباط با اطلاعات جهانگردی این است که براساس پرسش‌های به عمل آمده از جمع کثیری از مسافران و حتی ساکنین شهرها، بیش از ۹۰٪ مسافران خارج از استان نسبت به مراکز دیدنی پارک ملی کویر اظهار بی‌اطلاعی کردند.

۵- **مشکل دگرگونی سیاست‌ها در بخش توریسم:** مهمترین مشکل جهانگردی در ایران به تبع در منطقه پارک ملی کویر، مسئله تغییر مداوم سیاست‌ها و عدم توجه به نیاز جهانگردان داخلی و خارجی است که این تغییر سیاست‌ها باعث شده که مسئولین و مردم از سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها اجتناب بورزند و از هر اقدام جدی در توسعه و تقویت جهانگردی طفره روند. (احسانی، ص ۵۳۱، ۱۳۷۴)

نیازهای توسعه توریسم در پارک ملی کویر گرمسار

۱- تجهیز تأسیسات و گسترش زیربنا، ۲- مشارکت و سرمایه‌گذاری،
۳- احیاء حفاظت و بهره‌برداری از میراث طبیعی و فرهنگی، ۴- آموزش افراد تا بتوانند در سهولت کار و ارائه خدمات مؤثرتر باشند، ۵- تبلیغات
۶- ترغیب و تشویق مردم به ویژه نوجوانان به سیر و سفر، ۷- رفع موانع فردی در جهانگردی مانند عدم آگاهی از جاذبه‌های جهانگردی و احساس ناامنی در حمل، ۸- گسترش خدمات بیمه و امداد پزشکی. (لطفی، خدائیان، ص ۱۳۹، ۱۳۸۳)

نتیجه‌گیری

قسمت‌های مختلف هر سرزمینی از استعداد و پتانسیل‌های ویژه‌ای برخوردار هستند که براساس شناخت این استعدادها، انتظارات و نوع بهره‌برداری انسان از آنها محدود و مشخص می‌شود. تعیین توانایی‌های یک سرزمین به این علت صورت می‌گیرد که معلوم شود بهترین نوع کاربری آن در میان استفاده‌های ممکن در چه زمینه‌هایی می‌تواند باشد. تعیین توانایی هر سرزمین از طریق آمایش انجام می‌گیرد که انتخاب پارک ملی نیز از طریق آمایش سرزمین تعیین می‌شود. پارک‌های ملی در آمایش به عنوان بهترین نوع کاربری این دسته اراضی تعیین می‌شوند که بعد از انتخاب پارک ملی باید آمایش اراضی متنوع در آنها در سطح خرد انجام بگیرد تا هر بخش از اراضی این مناطق به هدف‌های مختلفی از جمله حفاظت، تفریح و استفاده‌های ویژه تخصیص باید که بدون انجام این کار پارک ملی به اهداف همه جانبه خود نمی‌تواند برسد. پارک ملی کویر گرمسار به دلایل متعددی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و ملی‌تربیتی آنها در ابعاد گوناگون حفاظتی، پژوهشی، آموزشی و تفریح گاهی نهایتاً باید در خدمت حفاظت و مدیریت کل منابع طبیعی قرار بگیرد. در این پارک باید یک سری سرمایه‌گذاری جهت توریسم انجام پذیرد. مانند: ۱- ایجاد کمپ-های اقامتی ۲- تبدیل کاروانسراها به محل اقامت ۳- بازسازی بناهای تخریب شده از جمله حرمسرا ۴- تجهیز و استفاده از کاروانسراهای موجود ۵- ایجاد تجهیزات ورزشی و تفریحی در پارک ملی کویر. با انجام این اقدامات می‌توان توریسم را تا حدودی در این منطقه فعال کرد چرا که در عصر حاضر صنعت توریسم بسیار بار ارزش است و یکی از فعالیت‌های مهم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح جهان به شمار می‌رود. توریسم وسیله‌ای برای پیشرفت هدف‌ها، نگهداری یگانگی اکوسیستم‌ها، حفظ تنوع زیستی، ارتقاء سطح آگاهی‌های عمومی و بهبود شرایط و کیفیت زندگی مردم در منطقه گرمسار به شمار می‌رود.

راه‌کارها و پیشنهادات

۱- پارک ملی با وجود وسعت زیادی که دارد فاقد راه‌های کافی و مناسب بوده و فقط یک راه اصلی دارد. یکی از موانع بسیار مهم اکوتوریسم در این منطقه عدم وجود راه دسترسی مناسب به پارک ملی کویر و منطقه سیاه کوه از طریق گرمسار است. بیشک برای توسعه گردشگری باید احداث جاده مناسب از طریق گرمسار به منطقه سیاه کوه و پارک ملی کویر در اولویت قرار بگیرد و همچنین اتمام جاده گرمسار به قم و احداث راه ارتباطی گرمسار

به فیروزکوه که دسترسی به جاذبه‌های گردشگری گرمسار را میسر می‌سازد و همچنین بازسازی و تعمیر جاده سنگ فرش که نواحی مختلف جنوب شهرستان گرمسار را به هم ارتباط می‌دهد که اگر تورهای کویرپیمایی باستر برقرار کنیم به ویژه این کویرنوردی در میسر جاده تاریخی سنگ فرش باشد سبب جذب گردشگر در این منطقه خواهد شد. ۲- شرکت فعال کارشناسان و مسئولین جهانگردی شهرستان گرمسار و استان سمنان در نمایشگاه‌های داخلی و خارجی و ارائه جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی منطقه به طرز جالب، به مدعوین شرکت کننده از استان‌های مختلف ایران و کشورهای دیگر، تا سبب جلب توریسم شود. ۳- استقرار راهنمایان ورزیده و مسلط به زبان‌های زنده دنیا در اماکن تاریخی و دیدنی توسط سازمان ذیربط به ویژه سازمان میراث فرهنگی از اقدامات ضروری است. ۴- نیاز توریسم به افزایش عوامل زیربنایی و انواع خدمات عمومی سطح توسعه را بیش از پیش گسترش می‌دهد. چنانچه تقاضای خدماتی توریسم در طرح‌ریزی بر مبنای ظرفیت برد منطقه توریسمی نباشد، سبب بروز ناهنجاری‌ها، ناهماهنگی‌ها و استفاده بی‌رویه گشته و پیامدهای نامطلوبی برای بازدیدکنندگان و منطقه پارک ملی در برخواهد داشت که منظور از ظرفیت برد در اینجا، ظرفیت برد اکولوژیکی، روانی فیزیکی را شامل می‌شود. ۵- ایجاد تسهیلات لازم برای بخش خصوصی مانند وام‌های دراز مدت با بهره کم برای تأسیسات مورد نیاز توریسم مانند اقامتگاه، رستوران مورد توجه قرار بگیرد. ۶- برقراری تورهای قسطی برای استفاده کارمندان، کارگران و سایر اقشار کم درآمد ۷- توجه به آبهای گرم معدنی و درمانی منطقه مورد مطالعه و استقرار تجهیزات و تأسیسات در آن ۸- جلب مشارکت‌های مردمی در جهت پیاده‌سازی برنامه توریسم پایدار.

منابع و مأخذ

- ۱- اسدی، نوش آذر، ۱۳۷۸، نگاهی به گرمسار، سرزمین خورشید درخشان، جلد اول و دوم، انتشارات پازینه، ۳۲۸، ۳۲۷، ۱۴۸، ۵۵.
- ۲- احسانی، محمدحسین، ۱۳۷۴، توان شناسی جهانگردی استان سمنان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۵۳۱.
- ۳- بنی‌اسدی علی، ۱۳۷۴، سیمای استان سمنان، جلد اول، انتشارات دفتر امور اجتماعی و انتخابات استانداری سمنان، ۹۲، ۶۳.
- ۴- شایان سیاوش، ۱۳۸۸، جغرافیا (۱)، انتشارات شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۰۳.
- ۵- طاهریان، جلال، ۱۳۷۸، قابلیت‌های سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری استان سمنان، انتشارات میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان، ۳۹.
- ۶- لطفی حیدر و خدائیان سعید، ۱۳۸۳، امکان‌سنجی توانایی‌های محیطی شهرستان گرمسار به منظور برنامه‌ریزی توسعه توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۷، ۱۴۶، ۱۳۹، ۱۴۵.
- ۷- مجنونیان هنریک، ۱۳۸۰، پارک‌ها برای زندگی، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۳۲۸، ۳۲۷، ۱۴۸.
- ۸- مجنونیان هنریک، ۱۳۷۶، طرح‌ریزی پارک‌های ملی (پارک‌داری)، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۲۳.
- ۹- مجنونیان هنریک، ۱۳۷۶، پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده (ارزش‌ها و کارکردها، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۱.